

Ірина Накашидзе

(Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені акад. В. Лазаряна, Україна)

Тарас Шевченко у творчості україномовних поетів Канади

другої половини ХХ ст.

За словами відомого науковця Р. Зорівчак, "поезія Шевченка – Поета, що у свідомості українського народу зайняв місце під рушниками на покуті, чільне місце – незаплямованим сонцем піднімається з України на загальнолюдські обрії"¹. Дійсно, творчість Т.Шевченка як універсальний художній феномен живила український літературний процес на всіх етапах його розвитку. Особливо потужно "шевченківським духом" перейнята лірика періоду державотворчих змагань першої половини ХХ ст., адже стрижневою ідеєю історіософії цього часу стає національна ідея, витоки якої знаходимо саме в поезії Т.Шевченка. Безумовно, "під впливом поетичного генія Т.Шевченка українська лірика на довгий час стала аванпостом національної ідеї, акумулювала особливі сили духовний потенціал національно свідомої особистості. Тому і слід відзначити колосальний вплив Кобзаря не лише на творчість поетів другої половини ХІХ-го, а й на творців української національно-філософської поезії ХХ століття"². Т.Шевченко як геній українського народу ввійшов також у художній світ поетів української діаспори, але до сьогодні дане питання залишалося поза увагою дослідників.

Однією з граней звернення до образу Т. Шевченка україномовними поетами Канади є дослідження творчої спадщини великого Кобзаря. Взагалі шевченкознавство в Канаді – складова канадської україністики, що бере початок з 1943 р., коли було відкрито перший факультативний курс української мови в Саскачеванському університеті (м.Саскатун). Поступово україністику стали викладати в більшості університетів Канади. Важливою у цьому плані є стаття А. Стебельської (Шум) "Еніґма, інвектива і сюрреалізм в політичних поетичних творах Шевченка", де дослідниця розглядає творчі імперативи поета та їх значення для подальших поколінь. Одним з найвидатніших дослідників поетичної творчості Т.Г.Шевченка є Яр Славутич. У розвідці "Шевченкова поетика" автор розглядає епітет, метафору, звукопис, а також наводить приклади із сучасних творів Є. Маланюка, М. Рильського, М. Зерова,

---

¹ Зорівчак Р. Сприйняття творчості Тараса Шевченка в Канаді // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. – № 21. – С. 330.

² Балла Е. Т. Шевченко в рецепції В. Пачовського // http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/spml/2009_13/2Literaturoznavstvo/31balla.pdf

П. Филиповича, М. Ореста, на яких позначився вплив творчості Т. Шевченка. Не оминув цей вплив і україномовні поезію Канади.

У творчості українських емігрантів Канади художнє звернення до постаті Т. Шевченка відбувається за кількома напрямками. Насамперед, це виявляється у згадках про Кобзаря та фактах з його життєпису. "Велична художня спадщина і, разом з тим, неперебутня життєва доля Тараса Шевченка стали глибинною причиною до їх художнього відтворення в українській літературі, демонструючи рівні пульсування рідної душі в непростих для неї мистецьких умовах"³. Так, у сонеті "Аральська ніч" Яр Славутич відображає життя Кобзаря на засланні. У далеких зауральських пісках під час розпашілої від жароти аральської ночі Тарас сховався у "накритті" і, незважаючи на заборону, виводить на папері рядки "О краю рідний, Дніпре мій рвучий!"⁴ та малює пустельні піски.

Згадки про заслання Т. Шевченка присутні й у поемі Яра Славутича "Моя доба". Поет зазначає, що "співці слова" у всі часи мали проблеми з владою:

Ще від Шевченка не було співця,
Який не знав би, як смердить в'язниця.⁵

Асоціативно виникає паралель із нищенням українського слова та його носіїв у ХХ ст. Описуючи страждання Т. Шевченка на чужині, Яр Славутич уславлює віру, з якою жив Кобзар:

Це з нею жив розчахнутий Тарас,
В піски втопаючи за Кос-Аралом,⁶.

Ця віра не дає зламатися морально і фізично, впасти на коліна перед ворогом.

Т. Шевченко у віршах поетів-емігрантів постає світочем, "батьком" українського народу, який стежить за подіями у країні та за виконанням своїх заповітів нащадкам. А. Шум наголошує: "У своїй поезії – особливо політичного чи історичного змісту (очевидно, в Шевченка історія була конечною, невід'ємною частиною сьогодення, тим, з чого те сьогодення вирросло) Шевченко є поетом-проповідником, його твори є проповідями, які можна читати і читати, і завжди чогось з них навчитись"⁷. Так, Л. Ромен неодноразово називає Кобзаря пророком:

³ Кремень Т. Рецепція творчості Тараса Шевченка у ліриці Дмитра Кременя // <http://maysterni.com/publication.php?id=42176>

⁴ Славутич, Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937-1997). – С. 75.

⁵ Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 81.

⁶ Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 82.

⁷ Стебельська А.. Еніґма, інвектива і сюрреалізм в політичних поетичних творах Шевченка // <http://ariyadnashum.blox.ua/2009/07/Ariyadna-StebelskaENIGMA-INVEKTIVA-I-SYuRREALIZMV.html>

Тарасе, словом – чудотворче, –
Ти і несхопний, і простий;
Пророк Ти – Божий, богоборче, –
І правдомовний, і святий"⁸.

Вживання епітетів у характеристиці образу поета наштовхує на факти біографії Т. Шевченка та його роль для багатьох поколінь українського народу.

У вірші Яра Славутича "Сон" Тарас "жадав послухати синовній звіт"⁹ про те, як цінується мова та культура українського народу, але не побачив бажаного. А для народу щастям та надією є цитування творів Кобзаря дітьми:

Коли я чую від мого онука
З дитячих уст Шевченків заповіт,
На серці тепло – не вмирає міт
Про вічність роду, що міцніший бука.¹⁰

На віршах Т. Шевченка виросло не одне покоління, тому збереження цієї традиції є досить важливим завданням кожної родини, у якій "радіє батько, тріюмфує мати"¹¹. Особливим це завдання є у діаспорі, зокрема на теренах Канади, де емігранти з України намагаються донести до нащадків рідну мову, дух народу ("Тарас радіє: український дух / Оповиває весь прерійний рух"¹²).

У вірші Л. Тиховської "В століття поселення українців Канади" поезія Т. Шевченка постає не просто символом духовності українців. Розгортаючи тему життя перших емігрантів з України ("Тернистий шлях, часи зневір'я, / Не раз була тяжка пора"¹³), поетеса акцентує на труднощах адаптації до нової землі, на шляху якої мовний бар'єр, суспільно-політичні утиски з боку влади тощо. Виражаючи ідею долання українцями труднощів, Л. Тиховська виокремлює риси менталітету народу та деталі-речі, привезені з батьківщини, "як святощі землі": грудка землі, "Кобзар" Т. Шевченка та вишитий рушник. Останні – символи України, що у названій поезії Л. Тиховської набувають сакрального смислу і постають уособленням надії на краще майбутнє, єдності українців між собою та з рідною землею, ідеї збереження майбутніми поколіннями народних традицій.

⁸ Ромен Л. Поляризоване. – Торонто, 1981. – С. 56.

⁹ Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937-1997). – С. 275.

¹⁰ Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937-1997). – С. 351.

¹¹ Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937-1997). – С. 351.

¹² Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 2: Поєми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 170.

¹³ Тиховська Лена. Ліра: поезії. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – С. 8.

Яр Славутич порівнює Т. Шевченко із В. Шекспіром, змодельовавши в одному сонеті ситуацію їх зустрічі "на тому світі". Обоих поетів автор називає "славними віршниками", "яким захоплено плескала маса"¹⁴. Але великого Кобзаря Яр Славутич вважає кращим, впливовішим, підкреслюючи його страждання у засланні через гнівне викриття кривди та неправди "хижого царя". Шевченкове "премудре" слово є не просто поетичним словом, а, насамперед, поводитирем народу. Так, у вірші "Кенгірове повстання" Яр Славутич описує зброю повстанців: "Сокира в руках, в кишені – Шевченко"¹⁵. У поезії Г. Бердо, за словами Т. Щегельської, уособленням ідеї служіння батьківщині та боротьби за неї, незнищенності духу є образ Т. Шевченка¹⁶. Образ великого Кобзаря у поезії Г. Бердо є ознакою національної ідентичності ліричного героя, світочем, що допомагає йому здійснювати патріотичні та героїчні вчинки: "постав Шевченко / і ми з ним знову й знову"¹⁷.

Ще один напрямок рецепцій Т. Шевченка у творчості україномовних поетів Канади – парафрази, алюзії, ремінісценції з окремих творів Кобзаря. Чи не найбільше їх у творчості Яра Славутича. Як відомо, особливе місце в поезії Т. Шевченка посідає вірш "Як умру, то поховайте..." ("Заповіт"). Думки поета-ліричного героя зосереджені на долі поневоленої України, свого народу та всього людства. До сторіччя написання цього шедевра Яр Славутич написав вірш, що своїм змістом перегукується із "Заповітом" Т. Шевченка:

Яр Славутич:

Як помру, не подолавши втому,
Схороніть, де смерть не обмине,
Бо не тло сплюндрованого дому
Не допустять недруги мене¹⁸

Т. Шевченко:

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій¹⁹

У обох віршах особа автора зливається з образом ліричного героя, для якого найдорожчою і найсвятішою в житті є батьківщина. Якщо вірш Т. Шевченка умовно можна поділити на пейзажну та патріотичну частини, то твір Яра Славутича навпаки: на патріотичну та пейзажну. У першому катрені вірша Яра Славутича йдеться про неможливість бути похованим на рідній землі, у

¹⁴ Славутич Яр. Твори. У 5 т.. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937-1997). – С. 365.

¹⁵ Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937-1997). – С. 304.

¹⁶ Щегельська Т. "А чужина все сковає оковами..." // Бердо Гнат. Поезії: Вірші, поеми. – К.: Щек, 2009. – С. 5.

¹⁷ Бердо Гнат. Поезії: Вірші, поеми. – К.: Щек, 2009. – С. 70

¹⁸ Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937-1997). – С. 116

¹⁹ Шевченко Т. «Заповіт» мовами народів світу. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 27.

подальших рядках – мріях ліричного героя бути похованим у степу. Як і для героя "Заповіту" Т. Шевченка, для нього це найвища шана, яку може заслужити поет у свого народу.

У поемі "Моя доба" Яра Славутича Т. Шевченко є "безперечним лідером за кількістю цитувань, алюзій та ремінісценцій"²⁰. Насамперед це стосується уривків, де подається оцінка політики Москви. Як зазначає Р. Харчук, "Т. Шевченко поряд із А. Міцкевичем і досі залишається тим першим поетом, який поставив питання про те, чи можливий російський етнос поза імперією. Саме у цьому полягає неперехідне значення його творчості. Він також одним із перших зауважив неестетичність і навіть несмак російської імперської культури"²¹. Яр Славутич у своїх творах цілком підтримує погляди Т. Шевченка. Наприклад, змальовуючи в епізоді сну головного героя поеми уявне повстання проти московської сваволі, Яр Славутич наводить фрагмент із поеми "Варнак", при чому прямо вказує на джерело запозичення. Таким чином, у поемі Яра Славутича "Моя доба" можна знайти багато спільних рис із творами Т. Шевченка. Як зазначає Л. Скорина, "принаймні в обох поетів поняття пекло виразно пов'язане з концептом "неволя"²². На цьому тлі у поемі "Моя доба" змальовано картину руйнування родового хутора Жученків. Дуже виразно на тлі загальної пасивності, збайдужіння звучать по-шевченківському гнівні слова докору:

Чи вже й твої проукраїнські кості
В московській ом'ясилися корості?²³

Складається враження, що часи минають, а в Україні нічого не змінюється: те, було у ХІХ ст. під час життя Т. Шевченка, повторюється за часів Яра Славутича в ХХ ст.

Одним із найпоширеніших поетичних прийомів є використання епіграфів з творів Т. Шевченка. Так, у мотто вірша "Навіщо це тобі" М. Голод вдається до рядків поеми "Кавказ": "Коли одпочити / Ляжеш, Боже утомлений, / І нам даси жити?"²⁴. Л. Коровник у поезії "Квітуха мова-іпомея" влучно обирає епіграфом слова Кобзаря "І виріс я на чужині": ліричний герой порівнює себе із Кобзарем,

²⁰ Скорина Л. В. Звятия слова, роздумів і діла: Поезія Яра Славутича. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – С. 279.

²¹ Харчук Р. Тарас Шевченко: найновіша рецепція. // <http://litakcent.com/2008/06/02/roksana-harchuk-taras-shevchenko-najnovisha-recipe.html>

²² Скорина Л. В. Звятия слова, роздумів і діла: Поезія Яра Славутича. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – С. 248.

²³ Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 52.

²⁴ Хрестоматія з української літератури в Канаді. 1897–2000 / Упор. Яр Славутич, М. Шкандрій. – Едмонтон: Видавничий комітет "Слова", 2000. – С. 149

адже їх єднає життя за межами батьківщини, що породжує сум "Бо ріс я у далекій чужині"²⁵

Часто прямі згадки про Т. Шевченка у текстах творів україномовних поетів Канади відсутні, проте вірогідність упізнання джерела літературних асоціацій доволі висока. Так, Р. Кедр, розгортаючи у своїй поезії мотив боротьби народу за свободу батьківщини, звертається до образу ножа, що набуває символічного змісту:

Священний ніж! Це він – спаситель людства
Від голоду і холоду й неволі,
Від ворогів. Благословення людства –
Тверда, холодна, безчуттєва сталь²⁶.

Вживання образу священного ножа одразу відсилає до поеми Т. Шевченка "Гайдамаки": "Де ходили гайдамаки / З святими ножами"²⁷. За допомогою означень "священний", "спаситель" Р. Кедр сакралізує образ ножа, але епітети "твердий", "холодний", "безчуттєвий" підкреслюють, що ніж (хоча й священний) – лише знаряддя боротьби, що потребує твердої, мужньої руки. У вищезазначеній poemі "Моя доба" Яра Славутича у передсмертному монолозі діда ліричного героя легко впізнаються рядки вірша Т. Шевченка "Мені однаково":

Що ж, я помру – однаково, коли –
За день, за місяць, може, після Спаса,
Та не однаково, як від хули,
Від кулі вигине Жученків раса²⁸

Провідний мотив – байдужість до власного життя, та небайдужість до долі роду (у Т. Шевченка – до долі народу).

Таким чином, творчість україномовних поетів Канади другої половини ХХ ст. свідчить, що поети добре знають творчість Т. Шевченка і сприймають його насамперед як поета-державника. Можна виділити два типи звернення до Кобзаря: безпосередня згадка про поета й фактів із його біографії та ремінісценції й парафрази з його творів (часто на рівні алюзій та ремінісценцій).

²⁵ Коровник Л. Росинки живої води – Луцьк: РТ МКФ «Християнське життя», 2012. – С. 149.

²⁶ Кедр Р. Поезії. – Торонто: Євшан-зілля, 1983. – С. 360.

²⁷ Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К. Наукова думка, 1989. – Т. 1. Поезії. 1837-1847 рр. – С. 110.

²⁸ Славутич Яр. Твори. У 5 т. – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 62.